

f) Végére hagytam a *helyismereti periodikákat*, a honismereti egyesületek helyi sorozatait és folyóiratait. Ezeknek – véleményem szerint – fontos „fogyasztói” (lehetnének) az iskolák, ezért gondoskodni kellene arról (akár önkormányzati támogatással), hogy eljussanak (lehetőleg több példányban) a terület minden iskolájába. Somogy ezen a téren régóta az élen jár, de sok megyében vannak – ha az itteninél kisebb számban is – hasonló kiadványok. Magam e napokban a fennállásának 10. évfordulójára készülő *Szeged* című folyóirat évfolyamait tanulmányoztam át, s örömmel állapíthattam meg, hogy oktatási szempontból is kitűnően használható periodika ez. Szempontunkból különösen értékesek illusztrációi, amelyek a levéltári, múzeumi, könyvtári kincseket éppúgy bemutatják, mint a jelen új alkotásait. De a szövegek – idén például az 1848/49-es forradalom és szabadságharc helyi eseményeit felelevenítő írások – műfaji változatosságuk, szemléletes megfogalmazás módjuk által ugyancsak kiválóan használhatóak. Erről a kiadványtípusról azért nem szólok bővebben, mert hiszen több előadó is szól, szólni fog róla.

Végezetül azt kell kiemelnem, milyen tanulságok adódnak – az iskolai felhasználhatóság érdekében – a szerkesztők, szerzők számára. Röviden, szinte pontokba foglalva, úgy mondatom el ajánlásomat, hogy a szerkesztők törekedjenek a következőkre:

1) Kiadványaikban gondoljanak a „műfaji” változatosságra, vagyis – ha az a kiadvány jellegével nem ellenkezik – közöljenek a tanulmányok mellett dokumentumokat; a régi időkre jellemző, olvasmányszerű szövegeket; bibliográfiát; lexikonszerű adattárakat.

2) Adjanak útmutatást – akár egy-egy mű recenziója formájában – a helyismereti adalékok, tények hasznosítására, a források feltárására és kritikájára, az adatok összevetésére és értékelésére vonatkozóan. Ezzel metodikai segítséget nyújtunk a múlt hiteles bemutatására vállalkozó fiataloknak.

3) Számoljanak be a helyismereti kutatás friss eredményeiről és teljesítményeiről, beleértve az iskolai célokat szolgáló munkákat is. Kísérjék e vállalkozásokat buzdító kritikával.

4) Törekedjenek minél nagyobb fokú szemléletességre mind az illusztráció kiválasztásában és közlésében, mind a közlemények nyelvi megformálásában.

Úgy vélem, érdemes szerkesztői szempontjaink közé az iskolai felhasználhatóságot is felvenni. Azért is, mert a következő olvasói nemzedékről van szó, s azért is, mert a hon ismereti mozgalom, noha a múltba, hagyományainkra tekint, voltaképpen mindig a jövőt kívánja szolgálni, gazdagítani. A jövő pedig ott ül az iskolapadokban, s nemcsak az ifjúságon múlik, mit szív ott magába, milyen élmények vezérlik érdeklődését.

Kováts Dániel

Korszakvég – korszakkezdet

Magyar és román történészek konferenciája az 1918-as esztendő emlékére

(1998. május 27–29., Szatmárnémeti–Zilah–Nyíregyháza)

A magyar és román történészek kapcsolatában ez a konferencia több szempontból is rendhagyónak ígérkezett. Mindenekelőtt talán azért, mert az első olyan alkalom volt, amelyet nem a központi kormányzatok, hanem egy régió, annak önkormányzatai és intézményei kezdeményeztek. Nevezetesen Szatmár Megye Prefektúrája, valamint a Szatmár Megyei Múzeum, illetve a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága. Másodsorban azért, mert a konferencia a 80. évforduló alkalmából olyan esztendő elemzésére, értékelésére vállalkozott, amely a magyar–román kapcsolatok tekintetében természetes töről fakadóan ellentétes érzelmeket táplál.

Találón erre utalt a konferencia címe is. A történelmi Magyarország és az Osztrák–Magyar Monarchia számára 1918 egy korszaknak a végét jelentette, tragédiát, pusztulást hozott. A

Monarchia utódállamai számára azonban a születés éve volt, így Közép-Európában egy korszak kezdete. Románia számára pedig az álom, az 1861 óta jelen lévő törekvések megvalósulását eredményezte, vagyis az óhazában és Erdélyben élő románok egyesítéseit, a nagy Románia megteremtését. Amíg tehát az egyik oldalon a 80 esztendősfő forduló az örömré, az ünneplésre adott okot, a másik oldalon csupán a csendes meditációra, annak a törekvésnek a hangoztatására, hogy a történelmi tények és nem az érzelmek és indulatok képezzék az értékelés, elemzés alapját.

A konferencia első napja Szatmárnémetiben a múzeum dísztermében volt. A plenáris ülésen *Viorel Ciubotă* múzeumigazgató, a konferencia egyik fő szervezője elnökölt. A tanácskozást köszöntötte Szatmár megye, valamint Szilágy megye prefektusa is, ezt követően *Szász Zoltán* a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatója, a magyar-román történész egyes bizottság elnöke kapott szót. Előadásában – mintegy a háromnapos tanácskozás alaphangját megadva – hangsúlyozta, hogy a korábbi évtizedekben kialakult sztereotípiákkal végre szakítani kell. A román történészeknek is meg kell érteniük, hogy a Monarchia felbomlása számunkra tragédia volt, mely természetes módon mély nyomot hagyott a magyarságban. Azt is tudomásul kell venni, hogy nincs már lehetősége a Monarchia restaurálásának, így azok a spekulációk, amelyek a nemzeti törekvéseknek ilyen színezetet adnak, hamisak és hazugok. A magyar történelemtudomány az elmúlt 80 esztendő alatt alaposan elemezte a Monarchia korát, így nyugodtan kijelenthetjük azt is, hogy a Monarchia nem volt a népek börtöne. A trianoni békediktátum dolgában bizonyára még sokáig nem fognak egyetérteni a magyar és román történészek, de ez nem lehet a konfrontáció oka. Mindkét ország számára most az a fontos, hogy bizonyítsa a felmerülő problémák megoldásában az együttműködési szándékát és akaratát.

Ezt követően *Cornel Grad* a Szilágy Megyei Művelődési Felügyelőség főtanácsosa, a másnapi, zilahi program házigazdája is köszöntötte a konferenciát. Ideje – mondta –, hogy a román-magyar történészek vitájában a süketek párbeszéde véget érjen! Remélte, hogy ez a tanácskozás mindezt elősegíti és ígéretet tett az elhangzott előadások gyors megjelentetésére.

A következő előadó *Hajdú Tibor* az MTA Történettudományi Intézetének osztályvezetője volt. Függetlenség, vagy területi integritás: a magyarság dilemmája az első világháborúban című előadásában hangsúlyozta, hogy 1878 után a magyar érdekek megőrzése már csak a német szövetségben, a monarchia keretein belül volt elképzelhető, mert állandósult az orosz fenyegetés. Ma úgy látjuk, mondta, hogy meddő próbálkozás volt a nemzetiségekkel való egyezkedés, hibás volt az Unió erőltetése. Erdélyt Horvátországhoz hasonlóan kellett volna kezelni, s talán egy ilyen irányú egyezkedés eredményesebb lett volna. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a román történészek részéről hamis az a tézis, hogy 1918-ban a nép és nemzetiségi önrendelkezési jog diadalmaskodott. A Monarchia sorsáról már 1914 szeptemberében megszületett a döntés. Paeolog francia követ beszámolt arról, hogy a cár asztalán már ekkor egy új Balkán térképet látott, ez 1920-ban valósággá vált. Sőt az oroszok már ekkor Erdély megszállását ajánlották a románoknak. A magyar kormány óvatos tárgyalási kísérletei a nemzetiségekkel tehát nem járhattak eredménnyel, mert azok 1918-ban már nem érik be semmiféle autonómiával.

Constantin Hlihor egyetemi tanár Románia és a nagyhatalmi geopolitika az I. világháború kitérőesekor című előadásával azt igyekezett bizonyítani, hogy az a periódus, mely a nemzetközi rendszer válságának végét és az új biztonsági rendszer kiépülését jelentette, Románia számára nehéz időszak volt. A keleti front katonai eseményei miatt 1918-ra a román állam a nagyhatalmi politika tárgyából annak csupán alánya lett, hiszen kénytelen volt megkötni a Bukaresti békét. Az Antant győzelmei következtében azonban megváltoztak az erőviszonyok és Románia helyzete javult. A Monarchia és az Orosz Birodalom felbomlásával Románia törekvései egybeestek a nagyhatalmak geopolitikai terveivel és ezekből a tervekből a gyulafehérvári, kisinyói és csernovitzi gyűléseken valóság lett. Előadásának leegyszerűsített összefoglalója az lehetne, hogy Románia fogékony volt a geopolitikai helyzet változására, ügyesen kihasználta azt saját céljai elérésére, törekvései megvalósítására. Ugyanakkor Magyarország, mint a Monarchia része nem értette meg az idők szavát, ragaszkodott a régihez, a korábbi viszonyok konzerválását akarta, így szükségképpen vesztes lett.

A geopolitika ilyen fennkölt és kioktató jellegű elemzése után a kevés számú hallgatóság igazán örült *Alexandru Porteanu* professzor előadásának, aki valóban önkritikusan, a sztereotípiákat meghaladva vállalkozott az 1918-as esztendővel foglalkozó román történetírás elemzésére. Megállapította, hogy az nem fejlődött kellő mértékben a nemzeti és egyetemes történelem megismeréséhez képest. A két világháború között csak néhány emlékirat jellegű munka állta ki az idők próbáját és általános hiányosság volt a források mellőzése. A második világháborút követően a történetírás hosszú évtizedekre a politika foglya lett, ehhez igazodva engedte vagy nem a különböző témák kutatását, a publikációk megjelenését. Így például 1945 után a Bukovina és Besszarábia Romániához csatolására vonatkozó kutatásokat teljesen betiltották. A tiltás, illetve a történelmi tények elhallgatása a sztálinista diktatúra éveiben még teljesebb lett. Véleménye szerint az 1918-as év mindig is próbaköve volt a magyar–román kapcsolatoknak és 1989 után megkezdődhetett ennek az évnek is a kritikus elemzése, értékelése. Születtek ugyan publikációk, azonban mindmáig hiányzik egy átfogó szintézis megírása, mely hű a történelmi igazsághoz. Az előadás zárógondolata nagy tetszést aratott mind a román, mind a magyar történészek között. Az előadó arról szólt, hogy a rendszerváltás után fokozatosan megtanultuk, hogy a román és magyar ellentétek mindig akkor élesedtek ki, amikor egy külső erőnek – török, Habsburg, német, szovjet – az érdekében állt!

A következő előadó *Litván György* az 1956-os Intézet vezetője volt. Előadásának címe: A demokratikus Magyarország és a győztesek. Arra vállalkozott, hogy eddig ismeretlen párizsi levéltári források alapján nyomon kövesse a demokratikus Magyarország és kormányával szembeni mereven elutasító antant-magatartás kialakulását. A győztes nagyhatalmak (Franciaország, Nagy-Britannia, és az Egyesült Államok) külügyi iratainak, tárgyalási jegyzőkönyveinek, közép-kelet-európai katonai és diplomáciai képviselőkkel folytatott levelezésének, valamint csehszlovák, román, és jugoszláv kormányzervekkel fenntartott kapcsolatainak ismeretében ma már pontosan tudható, hogy a Károlyi-kormányval szembeni bizalmatlanság és elutasító álláspontra kialakításában Benes csehszlovák miniszterelnöknek és Pichon francia külügyminiszternek volt elsőrendű szerepe. Pichon a Károlyi-kormányt már novemberben nacional-bolsevista kormánynak minősítette, amely a maga „ultrademokratikus” színezetével csupán a magyar sovinizmus céljait próbálja leplezni. A francia külügyminiszter álláspontról igyekezett meggyőzni az angol, az amerikai és az olasz kormányokat is, akik ezt a nézetet ugyan nem osztották, de Pichon elérte, hogy 1919 tavaszán Magyarországot ne hívják meg a Négyek Tanácsába, mely ténylegesen a kormány elismerését is jelentette volna. Amikor 1919 augusztusában az elutasító politika következményei nyilvánvalóak lettek, a francia külügyminiszter egy valótlan állításoktól és hamis következtetésektől hemzseggő hosszabb dokumentumban foglalta össze a Magyarországgal folytatott és folytatandó politikával kapcsolatos álláspontját.

A délelőtti program utolsó előadója *Valeriu Florin Dobinescu* amerikai, angol, francia és magyar levéltári forrásokra alapozva kísérelte meg Erdély sorsát nyomon követni a két párizsi békekonferencián. Előadása sem szemléletében, sem a tények vonatkozásában nem hozott újat, leszámítva talán azt a meghökkenítő állítását, hogy a gyulafehérvári népszavazás a belgrádi fegyverszüneti egyezmény következménye volt. Történelemszemléletére jellemző az 1947-es konferencia határozatát kommentáló mondata: „Erdély visszatért a nemzet karjaiba”!

Ebéd után Szakály Sándor és Constantin Hlihor elnökletével folytatódott a tanácskozás.

Első előadó *George Iancu* kolozsvári professzor volt. Előadása mély nyomot hagyott a hallgatóságban, mert úgy érezhettük, hogy valóban túllépett a sztereotípiákon és csak a forrásokra alapozva fogalmazta megállapításait, következtetéseit. Előadásában az 1918–1919-beli román–magyar kapcsolatokat elemezte. Konkrétan kitért a román állammal szembeni hűségeskü kérdésére, a román állami berendezkedésre a Bánságban és a román–szerb kapcsolatokra is. Kijelentette, hogy a román állam részéről a közhivatalnokoktól megkövetelt hűségeskü törvénytelen volt, mert a hágai egyezmény alapján egy katonai megszállás alatt lévő országgrésztől ilyen nem lehet követelni. A belgrádi fegyverszünet kimondta a közigazgatás folytonosságát a békekötésig, tehát törvénytelen volt a román közigazgatás bevezetése is. Elmondta továbbá, hogy ma már el lehet ismerni: Gyulafehérváron nem népszavazás volt, hanem spontán népgyűlés, melynek megtartását nemhogy akadályozta volna a magyar hatóság, de ingyenes utazással segítette azt. Az is nyilvánvaló, sorolta tovább

a professzor, hogy Temesvárott a szerb megszállás alatt erőszakoskodások, rekriválások voltak, de ezt korábban nem lehetett nyilvánosságra hozni, noha mindenki tudta: „a szerbek embertelenek voltak a bánási magyar és román lakossággal szemben”.

Az előadó állást foglalt a román és magyar hadtörténészek között folyó konkrét vitában is. Szerinte ma már az is egyértelmű, hogy 1919. április 16-án nem a magyar, hanem a román hadsereg támadott és a fővárosba történt augusztus 4-i bevonulásnak csekély volt a hadászati jelentősége, inkább erőfitogtatás volt.

Szabó Dániel előadásának címe: Az első világháborús lelkesedés. Sajátos forrásanyag (színdarabok, háborús imádságok, katonadalok, viccek, levelek, naplók, visszaemlékezések) segítségével próbált arra a kérdésre választ keresni; valóban lelkes volt-e az egész társadalom 1914 augusztusában? Hogy a háborús erőfeszítéseket támogató tüntetések, a tiszteket és a legénységet ünneplő megnyilvánulások a lelkesedésnek vagy valami más érzelmeknek a kifejeződései voltak-e? Elemzésének summázata, hogy olyan magatartásformák adták a lelkesedés gerincét, melyek valamiféleképpen a háborútól való félelem kompenzálását szolgálták. Ugyanakkor persze létezett, ha nem is nagyon széles körben a háborúval való egyetértés, sőt tényleges háborús lelkesedés is.

Az első nap utolsó előadója *Szarika László* volt, aki az 1918 októberétől 1919 márciusáig működő Jászi Oszkár-féle nemzetiségi minisztérium működését elemezte. Az előadó szerint Jászi álláspontja még 1918 őszén is a világháború előtti nemzetiségpolitikai viszonyokra épült. Lényegét abban jelölhetjük meg, hogy a Magyarországi irányában ellentétesnek mutakozó antantpolitikát a szomszéd népekkel való meg egyezések révén igyekezett mérsékelni. A Károlyi-kormány csaknem öt héten át abban reménykedett, hogy az országhatárok módosításáról nemzetközi konferenciák, államközi egyezmények fognak jogszerűen dönteni. Jászi a Maniuval folytatott aradi tárgyalásokon szembesül azzal a ténnyel, hogy a románok számára az elszakadáson kívül nincs más alternatíva. Semmilyen korlátozott autonómia, vagy svájci típusú katonapolitika már nem elégíti ki őket. Arra sem hajlandóak, hogy a döntésekkel megvárják a béketárgyalásokat. A nagyhatalmak, elsősorban a franciákban bízva teljesen elzárkóznak Budapeستől. Ez megadta a kegyelemdőfést a Jászi-féle minisztérium működésének.

Az első nap zárásaként kérdések, hozzászólások hangzottak el az előadásokkal kapcsolatban. Ennek rövid, jegyzőkönyvszerű összegzését adjuk közre.

Szász Zoltán: nem igaz, hogy a magyar uralkodó osztályok és a forradalom vezetői nem értették meg az idők szavát, nem ismerték fel a történeti fejlődés igazi irányát! Valóban a magyarság birodalmi politikát folytatott, a kis népek irányában csak óvatosan nyitott, de a nyitásnak vannak jelei. Az is az igazsághoz tartozik, hogy nemigen volt kívül kötni egyezséget, kompromisszumot, hiszen a Monarchián belüli nemzetiségek még nem fogalmazták meg politikai arculatukat.

Szekely Gábor: Wilsont a párizsi békekonferencián nevetségessé tették, ezért elkeseredetten távozott. Ez egyfajta elzárkózást eredményezett az USA háború utáni politikájában.

Szarika László: Jászival kapcsolatban felteszi a kérdést, hogy lehet-e a nemzetközi jog talajára helyezkedni egy fegyverszünet és egy békekötés között?

Egyáltalán kívül kellett volna Károlyiéknek tárgyalni a fegyverszünet és a békekötés között – a hivatalos Romániával vagy a határon belüli nemzetiségekkel?

Hajdú Tibor: felhívta a figyelmet a forráskritika fontosságára, valamint arra, hogy Jászi mint miniszter erős nyomás alatt állt, hiszen Magyarországon ekkor egy jól érzékelhető nacionalista hullám volt. Ez is behatárolta Jászi tevékenységének körét.

A konferencia második napján az előadók Szilágy megye prefektusának a vendégei voltak. A tanácskozás Zilahon folytatódott a pedagógiai központ épületében. Sajnos a közönség érdeklődése továbbra sem volt jellemző, noha itt adott volt a lehetőség a történelmet tanító kollégák mozgósítására.

Az első napi előadások és a vita elhúzódása miatt a második nap előadói már csak 15 percet kaptak a téma kifejtésére. Az elnöklő Székely Gábor és Florin Dobrinescu határozott vezetésével azonban az előadók fegyelmezettek voltak és így jutott idő a hozzászólásokra és a vitára is.

Erényi Tibor A politikai hatalom jellege Magyarországon 1918. október 31–1919. március 21 között című előadása az őszirózsás forradalom jellegének tisztázásához járult hozzá. Az 1918. október 31-e után számottevő politikai erők a polgári demokratikus viszonyok megszilárdítására, mások további – immár szociális – átalakulásra törekedtek. A politikai életben, sőt a kormányzatban mindkét erőcsoport jelen volt. Közben gyors ütemben fokozódott (épp a háború, illetve a háborús válság hatásaként) a néptömegek radikalizálódása és sajátos volt a különböző pártok egymáshoz való viszonya is. 1919. március közepe táján, illetőleg az ezt megelőző hetekben már a „kettős hatalom” bizonyos formái is érzékelhetőek voltak.

Kétségtelen – mondta az előadó, hogy a Tanácsköztársaság az „őszirózsás forradalom” tagadásaként békés körülmények között jött létre, de 1918 és 1919 között bizonyos kontinuitás is volt. 1918 bizonyos értelemben több volt, mint polgári demokratikus forradalom, igaz némely vonatkozásában (földreform végrehajtásának hiánya) kevesebb is.

Cornel Grad Szilágy megye művelődési főfelügyelője a magyar közigazgatás széteséséről és az új román hatalom kiépüléséről tartott előadást Szatmár, Szilágy és Bihar megyékre vonatkozóan. Különösen érdekes volt fejtegetése a zavaros hatalmi és politikai viszonyok között létrejött magyar és román nemzeti tanácsok és gárdák alakulásáról. A magyar hatóságok és néhány román vezető reményei szerint ezek a tanácsok a rend fenntartására alakultak, hogy elejét vegyék az új tömegmozgalmaknak. Így tulajdonképpen a közigazgatás és a csendőrség ideiglenes segítői kellett volna, hogy legyenek az Erdélyt és Magyarországot előlő forradalmi mozgalmakkal szemben. A román politikai vezetők másik része azonban ezekben a román nemzeti tanácsokban demokratikus intézményeket látott, amelyek elengedhetetlenek a hatalom átvételéhez a román lakta területeken. Az okfejtés szerint ez a magyarázata annak, hogy a magyar hatóságok maradványai a kiszélesedő tömegmozgalmaktól való félelmükben miért támogatták a román nemzeti tanácsok és gárdák megalakulását, a megyei alapokból pénzt és fegyvert is juttatva nekik. Amikor azonban megértették ezen intézmények lényegét, különböző módon megpróbálták megakadályozni munkájukat. Ezzel egyidőben lépéseket tettek a vegyes, a vagy többségében magyarlakta területeken a magyar polgárőrség felállítására és felfegyverzésére. Ezek a gyors változások számos konfliktushoz vezettek a magyar és román tanácsok között.

Az előadások sorrendjében három magyar hadtörténész következett.

Szakály Sándor előadásának címe: A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara 1919. Az előadó azt a folyamatot vizsgálta fel, ahogyan a külső kényszer hatására, döntően az Osztrák–Magyar Monarchia tisztjeiből kialakul a Vörös Hadsereg tisztikara. 1919 januárjában a tábornokok, ezredesek a „demokratizálás” jegyében szinte kivétel nélkül nyugállományba mentek: március 21-e után „megbízható munkáskáderek” kerültek a hadseregbe, de annak igazi erejét, szakértelmét továbbra is a még szolgáló monarchia-beli hivatásos tisztek, századosok, őrnagyok jelentették. A román, illetve a csehszlovák támadás után őket kötelezték a szolgálatra és a döntő többségük vállalta is ezt. Elsősorban az ország védelméért, valamint a gyors előrelépés lehetőségéért. De a döntésben Stromfeld Aurél szerepe is meghatározó volt, kinek tanítványai kötelezőnek érezték a mesterük követését. Természetesen Stromfeld példája a lemondását követően is motiváló erő volt, így egyre többen léptek ki a Vörös Hadseregből és indultak Szegedre, ahol a Nemzeti Hadsereg megalakulása újabb lehetőséget teremtett számukra. A Nemzeti Hadseregben a „vörös múlt” megbocsájtathatóvá vált, retorziókra alig került sor. Így érthető, hogy a második világháború tábornokainak karrierjében ez a múlt nem okozott törést. Gondoljunk csak néhány olyan „vörösre” mint Sztójay Döme, Lakatos Géza, Náday István, Szombathelyi Ferenc, Csatay Lajos, Bély Lajos és a sort még folytatni lehetne.

Pollmann Ferenc témája a központi hatalmak katonai összeomlása a Balkánon 1918 őszén. Az antant jól előkészített támadása 1918. szeptember 15-én Macedóniában áttörte a frontot és ezzel megkezdődött egy gyors lefolyású hadjárat – persze ellenkező előjellel – mint három esztendővel korábban. Az előadás érzékeltette, hogyan csökkent lépéről, lépésre a központi hatalmak haderejének esélye egy valamennyire is szilárd védelmi vonal kialakítására a Balkánon. Ennek következtében hogyan került előtérbe mint egyetlen ésszerű megoldás a Monarchia eredeti határainak védelme. Az előadó szerint az áttörés katasztrofális követ-

kezményei – végső soron a világháború elvesztése – nem magyarázhatóak kizárólag az antant hatalmas erőfölényével.

Balla Tibor a délnyugati vagy olasz front eseményeit részletezte az 1918-as esztendőre vonatkozóan. Előadásának címe: *Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó katonai erőfeszítése az első világháború olasz frontján*. Az előadás nyomon követte, hogyan zajlott le a császári és királyi csapatok támadása 1918. június 15-én a Piavénál és Dél Tiroiban. Kitért a támadás gondolatának megérlelődésére, a vonatkozó hadászati tervek megszületésére, a szembenálló erők helyzetére, a végrehajtás közben felmerült nehézségekre, a Monarchia hadműveleteinek rövid összefoglalására. Elemezte az elszenvedett katonai kudarc okait, a támadásra rosszul megválasztott időpontot, az elégtelen felkészülést, a felvonulási nehézségeket, a fegyver-nemek együttműködésében mutatkozó hiányosságokat, az időjárás és természeti körülményeket és azok hatását. Röviden végigkövette az eseményeket az október 24-én indított olasz offenzívától az osztrák–magyar hadsereg vereségéig is, mely a padovai fegyverszünet aláírásához vezetett.

A következő előadó *Serghei Hacman* az 1918 őszi Bukovinában zajló nemzeti önrendelkezési folyamatokról beszélt. Az önrendelkezést a legnépesebb csoportok a románok és az ukránok követelték a leghangosabban. Az ukrán pártok 1918. október 13-án Csernovitzban elfogadtak egy nyilatkozatot, mely Bukovinát két területre osztotta volna fel: északon ukrán, délen román többségű részekre. Az október 18–19-én szervezett lemergi alkotmányozó ülésen aztán elhatározták, hogy egy nyugat ukrainai államot hoznak létre, mely magába foglalta volna Kelet-Galíciát, észak-nyugat Bukovinát és Kárpátalját az Osztrák föderáció részeként. Ugyanakkor a románok alkotmányozó gyűlésén, október 27-én azt kérték, hogy egész Bukovina egyesüljön Erdélyvel és a Bánsággal. November 11-én a román csapatok bevonultak Bukovinába, ezzel megteremtették a lehetőségét egész Bukovina egyesülésének Romániával, melyet majd a párizsi békekonferencia is elismert.

Varga Lajos egy neves politikus sorsán keresztül követte és elemezte a 80 évvel ezelőtti eseményeket. Előadásának címe: *Garami Ernő az 1918-as forradalomban*. Az 1918 októberében formálódó új hatalom és a leendő kormány összetétele természetesen foglalkoztatta a szociáldemokrata párti politikusokat. A kormányváltás megoldásával kapcsolatos tárgyalásokon az MSZDP részéről Garami és Kunfi vettek részt. Garami álláspontja az volt, hogy óvakodni kell a kormány szerep vállalásától. A forradalom győzelme azonban a pártot kész helyzet elé állította, az új kormányban Garami is miniszteri tárcát kapott. Miniszterként is úgy vélte, hogy Magyarország is lehet többnemzetiségű ország, ha nem is a háború előtti keretek között. Vagyis az ország leendő politikai határait nem azonosította az etnikaiakkal. 1919 januárjában a kormányból való kivonulás mellett érvelt, mert úgy gondolta, határozottan szembe kell fordulni az irreális kommunista ígéretekkel. Politikai elveivel nem tudta összeegyeztetni az egyesülést. Szerinte a balról jött és kikényszerített diktatúra meggátolta a törekény demokrácia megerősödését.

Vörös Boldizsár A forradalom panteonja című előadása arra kereste a választ, hogy a polgári demokratikus forradalom hatalmi szervei mely történelmi személyiségek szerepét méltatták és melyek kultuszával igyekeztek leszámolni. Konkrét eseteket sorolt fel az előző rendszer által kiemelkedőnek tekintett történelmi személyiségek ábrázolásainak eltávolítására. Utcák, terek új elnevezésével, az új hatalom a polgári radikális és szociáldemokrata hagyományokat követve ápolta a nemzeti – forradalmi – köztársasági hősök emlékét, elsősorban a magyar jakobinusokét és 1848–49 kiemelkedő alakjait. Ugyanakkor azonban az új hatalom propagandájában nem fogantatosított intézkedéssorozatot a forradalom eszméjét kifejezni hivatott történelmi alakok minél hatásosabb megjelenítése érdekében.

Eugén Glück Arad a román politikai mozgalmak központja címmel tartott előadást. Tétel-szerűen felsorolta azokat az 1918–1919-es politikai eseményeket, amelyek a városhoz kötődtek. Kiemelte a november 13–14-én tartott tárgyalásokat a magyar kormány és a Román Nemzeti Tanács között, amelyek eredménytelenül végződtek. Előadása sem a tények, sem azok értékelése tekintetében nem hozott újat, sőt a december elsejei gyulafehérvári gyűlést „Nagy Nemzetgyűlésként” idézte, holott az előző napon a konferencia résztvevői már konszenzusra jutottak abban, hogy az spontán népgyűlés volt.

A második nap legtöbb vitát, hozzászólást kiváltó előadása *Constantin Stan* úré volt. Előadásának címe: Iuliu Maniu tevékenysége a párizsi békekonferencián. Megállapításait csak tézisszerűen soroljuk fel, mivel az előadást követő vitában is tárgyalásra kerülnek. Stan úr azt állította, hogy a párizsi békekonferencia befolyásolására a magyar kormány 33 millió svájci aranyfrankot költött. Ez a pénz propagandára, röplapokra, brosúrákra ment el. Berthelot és Franchet d'Esperey tábornokok intézkedését elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az utóbbi kifejezetten magyarbarát, következőképpen románellenes volt. Ugyancsak következetes románellenességgel vádolta magát Clemenceaut is.

A hozzászólások sorát *Litván György* kezdte azzal, hogy nem ért egyet Stan úr megállapításaival. Valóban volt hatalmi villongás Berthelot és d'Esperey tábornokok között, de nem igaz, hogy az utóbbi magyarpárti lett volna. Az viszont nagyon is bizonyítható, hogy Berthelot támogatta a románokat. Plakátokon is felszólította őket a magyarok elleni támadásra. Ez igazán szokatlan egy megszálló hatalom tábornokától! Nem tudja elfogadni azt sem, hogy Clemenceau románellenes lett volna. *George Iancu* egyetértett Litván György hozzászólásával. Ő is hamis megállapításnak tartja, hogy d'Esperey állandóan románellenes intézkedéseket tett. Berthelot valóban nagy csodálója volt a románoknak, de mégsem igaz, hogy minden jó a románok részére tőle ered.

Constantin Hlihor szerint nincs jelentősége, hogy román érzelmű volt-e Berthelot, mert minden nemzetnek kötelessége kihasználni a lehetőséget, felismerni a fő folyamatokat és befolyásolni azokat a saját javára.

Hajdú Tibor ismételt felhívta a forráskritika fontosságára a jelenlévők figyelmét. A béketárgyalások befolyásolásával kapcsolatos dokumentumok között bizonyára van olyan is, mely 33 millió aranyfrankról szól, de ezt józanul, kritikával kellett volna kezelni, mert hamis adat, legfeljebb 3330 frankról lehet szó. Ugyanílyen forráskritika szükséges Varjassy Lajos 1918-19-es tevékenységének megítéléséhez is.

Constantin Stan igyekezett válaszolni az ellenvetésekre. Elmondta, hogy Berthelot tábornok nagyra értékelte a román tisztek felkészültségét és hősiességét. Azt akarta, hogy Románia a végsőkig harcoljon, vonuljon vissza Dél-Oroszországba. 1917 óta kitűnően ismerte a román viszonyokat, sokkal jobban és alaposabban, mint d'Esperey. Az előadásával kapcsolatban vitatott állításokra Maniu levelezése adná meg igazából a választ. Sajnos nem tudni, hogy ez az iratanyag hol lehet. Ekkor a hallgatóság részéről egy közbeszólás hangzott el – „a román titkosszolgálatnál”.

A második nap programja *Litván György* zárszavával ért véget. Elmondta, hogy szerinte a magyar és román történészek között valódi párbeszéd, konstruktív vita alakult ki. Megtört a jég, meghaladták a múltbeli fogyatékoságokat, ezért köszönetet mond a jelenlévőknek.

A konferencia harmadik napja Nyíregyházán a Jósza András Múzeum tanácstermében volt. Itt a kiadott programtól kissé eltérően öt előadásra került sor.

Gergely Jenő Az egyházak az 1918-as forradalom és köztársaság alatt című előadása bemutatta a korabeli magyarországi egyházak szervezetét különös tekintettel az erdélyi állapotokra. Ezt követően megvizsgálta a polgári demokratikus forradalom politikai pártjának egyházpolitikai programját, a Károlyi-kormány egyházpolitikai intézkedését, melynek lényege az állam és az egyházak szétválasztása volt. Bemutatta a kormányzat kezdeményezéseit a magyar állam és az Apostoli Szentsek közötti diplomáciai kapcsolatok felvételére. A katolikus egyházban mutatkozó autonómia – törekvések, az erdélyi Katolikus Státusz, illetve a Papi Tanács rövid bemutatása mellett ismertette egyes kiemelkedő egyházi férfiak akkori politikai állásfoglalását (Prohászka Ottokár, Csernoch János, gróf Széchenyi Miklós, gróf Mailáth G. Károly). A protestáns egyházaknál Baltazár Dezső tiszántúli püspök szerepét, az erdélyi szász evangélikusság helyzetét, az unitárius egyház sorsát.

Elemezte, hogy az egyházak mennyiben voltak részesei a változásoknak, illetve tolerálták azokat és miért álltak zömmel az ellenforradalom mellé.

A román történészek részéről a konferencia minden napjára jutott egy nagyobb vitát kiváltó előadás. Ilyen volt a harmadik napon *Costica Prodan* ezredes előadása melynek címe: A román hadsereg visszavonulása 1919-ben a román-magyar összeütközés után. Az előadó arra vállalkozott, hogy vázlatosan bemutassa a román hadsereg öt hónap alatt – 1919. november

7-től – 1920. március 30-ig tartó kivonulását Magyarországról. Szerinte a katonai akció, mely a főváros elfoglalásához vezetett a magyar Vörös Hadsereg 1919. július 20-án indított offenzívájára volt a válasz. A román hadsereg már szeptember elején ki akart vonulni Budapestről – ezt a főparancsnokság be is jelentette –, azonban a nagyhatalmak ennek az elhalasztását kérték. Úgy a nagyhatalmak, mint bizonyos magyar körök felől érkező felkérések nyomán a bukaresti politikai-katonai vezetés megállapította azokat a feltételeket, amelyek alapján a csapatok megkezdhetik a visszavonulást. A román hadsereg visszavonását egyeztetni kellett a magyar politikai élet konszolidálódásával, nehogy robbanás veszélyes helyzet alakuljon ki. Az előadó szerint a román csapatok visszavonása tervszerűen, a katonai előírásoknak megfelelően, a csapatok példamutató magatartásával ment végbe.

A következő előadó *Sipos József* volt, aki Parasztpártok és az impériumváltás Erdélyben címmel tartott előadást.

A parasztpártok – ha kényszeredetten is – de elfogadták a belgrádi katonai konvenciót, másrészt elítélték Erdélynek a román királyi hadsereg általi elfoglalását. Ugyanakkor azonban a wilsoni elvek alapján várható békeszerződésekben bízva a megszállás békés elfogadására kérték szervezeteiket és a magyar parasztságot. Az előadó új forrásanyagra támaszkodva vázolta a parasztpártok erdélyi vármegyei és községi szervezeteinek megalakulását. A Kisgazdapártnak már a háború végén voltak szervezetei Erdélyben és még 1918–1919 fordulóján is új szervezetei alakultak Arad és Szatmár vármegyékben. A Földművespárt a Magyar Gazdaszövetség által még a háború előtt létrehozott Hangya Szövetkezetek vezetőire támaszkodva 1919 novemberében elsősorban Székelyföldön, de más vármegyékben is Földműves Tanácsokat hozott létre. Ezekből alakultak meg a Földművespárt helyi szervezetei. Az előadás bizonyította, hogy a Magyar Gazdaszövetség, illetve a Hangya Szövetkezetek erdélyi vármegyei és falusi szervezetei, valamint az 1918 végén és 1919 elején megalakult erdélyi magyar parasztpárti szervezetek egyfajta kontinuitást jelentenek az 1921. június 5-én megalakult radikális parasztpárt és a magyar Néppárt között.

A román történészek részéről az utolsó előadó *George Achim* szenátor volt. Előadása – 1918–1919 hagyománya és a jelenkor – tulajdonképpen egyfajta összegzése, értékelése volt a háromnapos konferenciának. A két nép viszonyában jelképesen működő és lerombolt hidakról, mint közeledési pontokról beszélt. Úgy gondolta, hogy ez a konferencia a működő hidak számát szaporította, a résztvevői egy-egy cölöp leverésére vállalkoztak és ezzel elősegítették az eszmék, az emberek szabad áramlását.

A konferencia utolsó előadója *Barabás László* volt. Előadásának címe: Németország és a magyar békeszerződés. Az előadó arra vállalkozott, hogy Németország szemszögéből elemezze a magyar esélyek alakulását. Megfogalmazta azt, hogy a háború utáni új hatalmi rendszerben a béketárgyalások milyen végeredménye lehetett volna kedvező Németországnak.

Az előadás után hozzászólásokra, vitára került sor. Sajnos azonban erre igen rövid időt adott a harmadik napi program. Az elnökök *Georghe Incu* és *Nagy Ferenc* csak néhány mondatos hozzászólásokat engedélyeztek.

Csaknem mindenki *Costica Prodán* ezredes úr előadásával és megállapításaival vitakozott – különösen a román hadsereg példamutató és tervszerű visszavonulását illetően. Ebben a témában nem is született kompromisszum.

A konferenciát a magyar házigazda *Németh Péter* múzeumigazgató zárta be. Megköszönte a résztvevők munkáját, a *Pro Renovanda Cultura* Alapítvány anyagi támogatását azt remélve, hogy a tanácskozás hozzájárult a két nép közötti kapcsolatok erősítéséhez és a történészek közötti személyes kapcsolatok kialakulásához.

Konczné Nagy Zsuzsanna–Nagy Ferenc